

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін та
фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни «Основи філософії, соціології та релігієзнавства»
вибіркових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

173 Авіоніка

За темою № 6 – Особистість у системі соціальних зв'язків.

Кременчук 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.02.2024 № 2

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 17.01.2024 № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.02.2024 № 2

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 05.01.2024 №14

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, к.пед.н, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

План

1. Поняття та структура особистості в соціології.
2. Соціальний статус, роль та соціальний тип особистості.
3. Соціалізація: сутність, етапи, агенти.
4. Соціальна активність особистості.

Рекомендована література:

Основна:

1. Рущенко І. П. Загальна соціологія: Підручник. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 524 с.
2. Давидов П. Г., Кальянов А. В., Кирилова О. М. та ін. Соціологія у схемах, таблицях та коментарях: навч. посіб. для студ. ВНЗ / МОН України. - 2 вид., перероб. і доп. - Донецьк : Норд-Прес, 2009. – 216 с.
3. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії / Навч. посіб. – Вид. 2-ге. – К.: Атіка, 2007. – 480 с.
4. Соціологія: Навчальний посібник / В.І. Докаш, С.С. Яремчук, С.Ю. Ципко та ін. - Чернівецький національний університет: 2011. – 360 с.

Допоміжна:

1. Гідденс Е. Соціологія / Е. Гідденс; [пер. з англ.] – К.: Основи, 1999. – С. 364–395.
2. Пилипенко В. Є. Спеціальні та галузеві соціології: [навчальний посібник] / В. Є. Пилипенко, О. І. Вишняк та ін. – К.: Каравела, 2003. – 304 с.
3. Дворецька Г.В. Соціологія : навч. посібник. – 2-е вид. перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.

4. Соціологічна теорія: традиції і сучасність: Курс лекцій / за ред.. А. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. – 363 с.

5. Соціологія: навч. посібник. – 3-тє вид. / за ред. С. О. Макеєва. – К.: знання, КОО, 2005. – 455 с.

6. Соціологія: підручник. – 3-тє вид. / за ред. В.М. Пічі. – Львів: Новий світ-2000, 2007. – 280 с.

7. Соціологія: підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / за ред. В.Г. Городяненка. К.: Вид. центр «Академія», 2006. – 544 с.

8. Якуба Е.А. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. – Харків: Константа, 1995. – 192 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Українські підручники онлайн: Соціологія [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/sotsiologiya/>

2. Черниш Наталія. Соціологія: курс лекцій [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.sociology-lnu.org.ua/resursy.files/Chernysh_Soc_04.pdf

1. Поняття та структура особистості в соціології

Елементами соціальних систем є люди. Входження людини в суспільство відбувається через різноманітні соціальні спільноти: групи, інститути, організації та системи прийнятих у суспільстві норм і цінностей (культуру). Внаслідок цього людина залучена до багатьох соціальних систем, кожна з яких справляє на неї системоформуючий вплив. Вона стає не тільки елементом соціальної системи, а системою, що має складну структуру.

У соціології особистість розглядається не як продукт природи, а передусім як сукупність суспільних відносин, продукт суспільства.

Особистість як соціальна якість людини є предметом соціальних наук: філософії, соціології, психології та ін. Соціологія досліджує особистість як суб'єкт соціальних відносин, виділяючи в ній соціально-типові характеристики, які розвиваються під впливом соціальних інститутів, а також шляхи та канали зворотного впливу особистості на соціальний світ. Отже, специфіка соціального підходу до вивчення особистості полягає в тому, що він аналізує її суто соціальні характеристики.

У повсякденній і науковій мові дуже часто зустрічаються терміни: "людина", "індивід", "індивідуальність", "особистість". Найчастіше ці слова вживаються як синоніми. Але, якщо ставитися суворо до визначення даних понять, то можна виявити істотні значеннєві відтінки.

Людина – поняття саме найзагальніше, родове. Поняття "людина" використовується для позначення загальних, властивих усім людям можливостей, що відрізняють нас від тваринного світу.

Індивід – одиничний представник людського роду і його "першоцеглінка" (від лат. - неподільний, кінцевий). Його характеристиками є такі ознаки, як стать, вік, раса, статус, роль.

Індивідуальність – сукупність рис, що відрізняють одного індивіда від іншого, причому розбіжності проводяться на різних рівнях - біологічному, нейрофізіологічному, психологічному, соціальному та ін.

Особистість. Поняття особистості використовується в різних науках. Спочатку слово "особистість" означало маску, роль, яку відігравав актор у грецькому театрі (у російській мові є слово "личина").

Особистість - це певна соціальна властивість людини, що визначає її зв'язки з іншими людьми в даний час. Як писав К. Маркс, сутність людини складають, не її кров, борода й вуса, а її соціальна властивість. Особистість з погляду соціології, означає одиничну людину, що виявляє соціально значимі риси індивідуальної життєдіяльності завдяки взаємодії з іншими людьми і цим сприяє стабілізації та розвитку суспільних відносин.

Соціальна властивість – це здатність здійснювати соціально значиму діяльність. Людина починається як особистість у соціологічному плані в той момент, коли вона набуває здатності виконувати соціально значиму діяльність – хоча б одну соціальну роль. З оволодінням першою соціальною роллю людина починається як особистість, а з набуттям певної матеріальної незалежності від батьків або інших осіб вона стає особистістю.

Особистість взаємодіючи із суспільством, виявляє свої характерні риси: самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, автономність, внутрішню духовну структуру (потреби, інтереси, цінності, мотиви, соціальні настанови тощо). Соціологічний підхід до структури особистості враховує передусім особливості й механізм її соціальної поведінки. Вона має певні спонукальні чинники, до яких належать потреби та інтереси. Найважливішим критерієм аналізу особистості є **потреби** – внутрішні стимули її активності, те, що забезпечує її існування і самозбереження. Виділяють два види потреб: природні і соціальні. **Природні потреби** – це потреби людини як біологічної істоти, наприклад, потреба в їжі, житлі, одязі і т.п.. **Соціальні потреби** створюються суспільством і залежать від рівня його розвитку, а також від специфічних умов діяльності соціальних суб'єктів (особистості, соціальної групи і т.д.). прикладами соціальних потреб можуть бути потреби в

спілкуванні, в трудовій діяльності, турботі про інших тощо. Усвідомлені потреби виступають вже як інтереси.

Інтерес – це форма прояву потреби, що скеровує суб'єкт на усвідомлення мети діяльності. Для того, щоб людина здійснила конкретні дії, вона повинна усвідомити потреби та інтереси, зробити їх внутрішніми мотивами. **Мотив** - побудження до активної діяльності суб'єкта (особистості, соціальні групи, спільності), пов'язане з прагненням задовольнити певні потреби. В соціології мотив розглядається як усвідомлена потреба суб'єкта в досягненні певних цілей.

З потребами та інтересами тісно пов'язані цінності. **Цінність** виражає соціальне ставлення людини до об'єктів та явищ оточуючої дійсності. Цінності визначають ціннісні орієнтації особистості. **Ціннісні орієнтації** – соціальні цінності, які спрямовують діяльність та соціальну поведінку особистості і поділяються нею. Ціннісні орієнтації виступають як соціальні настанови особистості, регулюють її діяльність. **Соціальні настанови** – соціально визначені загальні орієнтації особистості, які відображають можливості особи діяти відповідно до об'єкта дії.

2. Соціальний статус, роль та соціальний тип особистості

Термін «статус» прийшов до соціології з правознавства, де означав становище особи в системі правових відносин.

Соціальний статус особистості – це певне місце людини в суспільній ієрархії, яке обумовлене його походженням, професією, віком, статтю, сімейним станом.

Кожна людина має не один соціальний статус, оскільки включена не в один соціальний зв'язок і здійснює різні соціальні функції. Так, кожна людина може мати одночасно статуси громадянина певної держави, студента, члена сім'ї, члена політичної партії і т.д. Усе це Р. Мертон називає «статусним набором». Соціальні статуси поділяються на природні статуси і статуси набуті. **Природні статуси** дані людині від народження. Прикладами природних статусів можуть бути стать, національність, місце народження. **Набуті статуси** – ті, які набуваються людиною протягом життя (освіта, професія, кваліфікація).

Ієрархія соціальних статусів фіксується поняттям **престижу**, яке відображає значимість в суспільстві або соціальній спільності положення, яке займає людина. Престижними можуть бути професії, посади, види діяльності.

Соціальна роль відображає динамічний аспект соціального статусу. **Соціальна роль** – це модель поведінки, яка об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі суспільних або міжособистісних відносин. Кожний соціальний статус має свій ролевий набір, тобто дотримання людиною певних зразків і норм поведінки, що впливають із соціального статусу. Наприклад, статус лікаря – це певні права і обов'язки, переважно закріплені законом. Соціальна ж роль лікаря включає конкретні правила поведінки в спілкуванні з колегами, пацієнтами, адміністрацією, вимоги до рівня освіти, культури та ін. Роль і статус є нероздільними. Не існує ролей без статусів, як і статусів без ролей. Кожен індивід має серію ролей, які витікають з різних структур, в яких він бере участь. Ці ролі визначають те, що він повинен робити для суспільства і що суспільство може очікувати від нього. Одну з перших спроб систематизації ролей розпочав Т. Парсонс. Він вважав, що будь-яка роль описується 5 основними характеристиками. **Основні характеристики ролі за Т.Парсонсом:**

1. Емоції - одні ролі потребують стриманості (суддя, священик), інші - експресії (актор, співак, агітатор, рекламний агент).
2. Засіб отримання - одні ролі призначаються, інші треба завойовувати.
3. Масштаб - частина ролей сформована й чітко обмежена, інша - досить розмита.
4. Формалізація – деякі ролі передбачають спілкування за формальними правилами (дипломатичний прийом, релігійний ритуал, офіційна нарада), інші допускають неформальні взаємовідносини людей (компанія друзів, дискотека).
5. Мотивація - різноманітні види ролей пов'язані з різноманітною мотивацією. Романтик їде на неосвоєні землі "за запахом тайги", підприємець їде туди ж з метою заробити гроші.

Соціальна роль розпадається на рольові очікування - те, чого відповідно до правил гри чекають від тієї або іншої ролі, і на рольову поведінку - те, що людина виконує в межах своєї ролі. Кожного разу, беручи на себе ту чи іншу роль, людини більш-менш чітко уявляє пов'язані з нею права й обов'язки, приблизно знає схему й послідовність дій і будує свою поведінку відповідно до очікувань оточуючих. Суспільство при цьому стежить, щоб усе робилося "як треба". Для цього існує ціла система соціального контролю - від громадської думки до правоохоронних органів і відповідна їй система соціальних санкцій - від осудження, осуди до насильницького припинення.

Межа рольової поведінки достатньо чітка, оскільки змішування різних функцій або неадекватне їх виконання може призвести до порушення

рівноваги всієї соціальної системи. Але ці межі не абсолютні: роль задає загальну спрямованість і мету дії, а стиль їх виконання - чинник варіативний. Наприклад, роль директора фірми припускає реалізацію функції керівництва, управління, і її не можна змішувати з функцією підпорядкування або замінити нею. Але керівництво може здійснюватися різними методами: авторитарними, демократичними, ліберальними, і в цьому плані роль директора фірми не накладає ніяких обмежень.

Рольовий набір - сукупність ролей, яка впливає з певного статусу (що відповідає прийнятим нормам), зі способів поведінки людей (залежно від їхнього статусу чи становища в суспільстві, в системі міжособистісних відносин). Рольові вимоги (призначення, побажання й очікування відповідної поведінки) втілюються в конкретних соціальних нормах, згрупованих навколо соціального статусу. У разі невиконання особистістю нормативних вимог соціальної ролі до неї застосовують санкції.

Соціальні санкції за своїм характером можуть бути моральними, які реалізовані безпосередньо соціальною групою через її поведінку (презирство), або юридичними, політичними, економічними, реалізованими через діяльність конкретних соціальних інститутів. Зміст соціальних санкцій полягає в тому, щоб спонукати людину до певного типу поведінки.

Оскільки кожна людина відіграє кілька ролей у багатьох різноманітних ситуаціях, між ролями може виникнути рольовий конфлікт. Прикладом цього може бути конфлікт, який описується в соціології, між професійною й сімейною роллю жінки.

Типи рольових конфліктів:

- міжрольовий конфлікт, коли вступають у суперечності різноманітні соціальні ролі: студентка - дружина;
- (внутрішньорольовий конфлікт: коли вимоги що висувуються до ролі різноманітними учасниками взаємодії, не збігаються (одні ролі - чоловік, інші - свекруха, треті - сама дружина);
- інноваційний конфлікт: коли існують суперечності між уявленнями людини про себе та її рольові функції. Часто він може обумовлюватися між раніше сформованими ціннісними орієнтаціями й новими соціальними вимогами.

Для опису системи соціальних ролей використовують два основних поняття: спосіб життя і стиль життя.

Спосіб життя характеризує той бік соціальних ролей, який прийнятий під впливом соціальних вимог.

Стиль життя - це соціальні ролі або елементи, які виконуються відповідно до внутрішньої схильності.

Роль може розумітися як об'єктивно, із погляду її суспільного значення, так і суб'єктивно, переломлюючись у свідомості індивіда і по-своєму витлумачуючись ним. За Т.Парсонсом, точкою звіту мають бути не особові змісти, як то соціальні потреби щодо тієї або іншої ролі. Так, в індивідуальних настановах сучасної жінки роль дружини (матері) може не мати занадто великого значення й цінності, але в очах суспільства ця роль несе величезне функціональне навантаження. З погляду соціуму, відхилення, відхід від рольових нормативів породжує аномалію. Тому глибоке засвоєння правил рольової поведінки полегшує існування особистості в суспільстві, знижує ступінь її конфліктності, є основою, впевненого і стабільного самопочуття.

Кожне суспільство зацікавлене в певному, відповідному йому типі особистості і тому ставить свої вимоги до формування соціального характеру. Процес формування особистості важкий і багаторазово опосередкований. На основі однакового об'єктивного становища, але внаслідок різного суб'єктивно-оцінного ставлення до нього можуть складатися різноманітні типи особистості.

Соціальний тип особистості – результат взаємодії історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності людини як істоти соціальної.

У соціології пропонуються різноманітні підстави для соціальної типологізації особистостей, в тому числі системи потреб, соціальних інтересів, ціннісних орієнтацій тощо. Найважливіші з них - статус і роль в системі соціальних відносин. Соціологія виокремлює такі типи особистості:

- **ідеальний** - втілює в собі особливості соціального ідеалу певного суспільства;
- **нормативний** – репрезентує сукупність якостей особистості, необхідних для розвитку даного суспільства;
- **реально існуючий, або модальний** – переважаючий тип особистості на певному етапі розвитку суспільства, який може суттєво відрізнятися від нормативного, а тим більше ідеального типів.

Інша типологія особистості побудована на уявній трикомпонентній структурі: **гармонійний, традиційний, технократичний та неадаптований тип**. Вона може бути корисна під час аналізу сучасних тенденцій розвитку українського суспільства.

Якщо соціальне в людині домінує над індивідуальним, формується **демократичний тип** особистості. Якщо ж, навпаки, індивідуальне переважає

соціальне, формується особистість *авторитарного типу*. *Толерантний тип* особистості (для якого характерне терпиме ставлення до думок, поглядів, ідей, вірувань тощо, які не збігаються з власними) і *конформний тип* (пристосування особистості до пануючих думок, поглядів, ідеалів, стандартів поведінки тощо) формуються внаслідок самодетермінації процесу розвитку особистості.

3. Соціалізація: сутність, етапи, агенти

Головним соціальним процесом, через який здійснюється взаємодія між особистістю та суспільством, є процес соціалізації. *Соціалізація* – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формується соціально значущі риси особистості. Існують два основних підходи у визначенні сутності процесу соціалізації.

1. Соціалізація – це своєрідне дресирування, це вулиця з одностороннім рухом, коли активною стороною є суспільство, а сама людина – пасивний об'єкт його різноманітних впливів.

2. Соціалізація розглядається як процес, що триває протягом усього життя людини. Активними сторонами є як суспільство, так і індивід.

В процесі соціалізації виділяють такі стадії:

1. *Дотрудова стадія* або стадія адаптації (від народження до підліткового періоду дитина засвоює соціальний досвід некритично, адаптується, пристосовується, успадковує).

Стадія індивідуалізації (проявляється бажання виділити себе серед інших, критичне ставлення до суспільних норм поведінки). У підлітковому віці стадія індивідуалізації, самовизначення "світ і я" характеризується як проміжна соціалізація, тому що все ще не стійке у світогляді й характері підлітка. Юнацький вік (18-25 років) характеризується як стійка концептуальна соціалізація.

Стадія інтеграції (проявляється бажання знайти своє місце в суспільстві). Інтеграція відбувається благополучно, якщо властивості людини приймаються групою, суспільством. Якщо не приймаються, можливі такі виходи:

- зберігання своєї несхожості й поява агресивності взаємодій (взаємовідносин) із людьми й суспільством;
- зміна себе, "стати як усі"
- конформізм, зовнішнє погодження, адаптація.

2. **Трудова стадія** соціалізації охоплює весь період зрілості людини, весь період її трудової діяльності, коли людина не тільки засвоює соціальний досвід, але й відтворює його, використовуючи активний вплив на середовище через свою діяльність.

3. **Післятрудова стадія** соціалізації розглядає літній вік як вік, що вносить істотний внесок у відтворення соціального досвіду, у процес передачі його новим поколінням.

Виділяють також **початкову**, що охоплює період дитинства і юності, і **тривалу** соціалізацію.

Процес початкової соціалізації досягає певного ступеня завершеності при досягненні особистістю соціальної зрілості, що характеризується досягненням інтегрального соціального статусу. Досягнення останнього зазвичай передбачає: уміння розпоряджатися грошима незалежно від інших; можливість забезпечувати себе коштами до існування; проживання окремо від батьків; самостійність у виборі способу життя.

Первинна соціалізація спрямована на освоєння міжособистісних ролей і відносин.

Вторинна соціалізація спрямована на освоєння соціальних ролей і відносин.

Соціалізація - процес, що триває все життя, але найбільш інтенсивно він відбувається в дитячі та юнацькі роки. Вчений Орвіль Г.Брим молодший виділив такі важливі відмінності соціалізації дорослих і дітей.

1. Соціалізація дорослих виражена у зміні їхньої зовнішньої поведінки, дитяча - коректує базові ціннісні орієнтації.

2. Дорослі можуть оцінювати норми, діти – тільки засвоювати їх.

3. Соціалізація дорослих припускає розуміння того, що між «чорним» і «білим» є багато відтінків, діти ж сприймають усе безпосередньо – через ідеал.

4. Соціалізація дорослих спрямована на оволодіння навичками й уміннями, дітей - на мотивацію їхньої поведінки.

Роджер Гоулд припускав, що соціалізація дорослих не є продовженням соціалізації дітей, а є процесом подолання психологічних тенденцій, сформованих у дитинстві. У процесі соціалізації дорослих нерідко відбувається уточнення, перегляд і навіть відмова від тих настанов, уявлень, що були сформовані в попередні роки. У цьому разі маємо говорити про ресоціалізацію, тобто зміну раніше соціалізованого.

Ресоціалізація - процес засвоєння нових норм і цінностей замість старих.

Процес, зворотний соціалізації, називається *десоціалізацією*. Внаслідок нього людина може частково або повністю втратити засвоєні норми і цінності. Це може бути зумовлене ізоляцією людини, уніфікацією, обмеженням спілкування та можливостей для підвищення культурного рівня та ін.

Інститути, групи й окремих людей, котрі мають значимий вплив на соціалізацію, називають *агентами соціалізації*. На кожному етапі життєвого шляху виділяються свої агенти соціалізації.

1. *Дитячий період*. Головними агентами соціалізації є батьки або люди які постійно піклуються і спілкуються з дитиною.

2. *Період від 3-х до 8-ми років*. Кількість агентів соціалізації швидко зростає. Крім батьків, ними стають друзі, вихователі, інші люди з оточення дитини. Крім цього, у процес соціалізації включаються засоби масової інформації. Особливу роль серед них відіграє телебачення та інтернет. У ряді праць показано, що роль телебачення і інтернету зростає в міру зростання дитини, до 8-12 років часто усуваючи вплив батьків і однолітків. Ці ЗМІ сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, прагнень, рольових моделей поведінки.

3. *Період від 14-ти до 19-ти років*. У цей період починає формуватися ставлення до протилежної статі, зростає агресивність, прагнення до ризику, незалежності й самостійності. Важливим у цей період є зміна агентів соціалізації, зміна й ціннісних орієнтацій, включаючи існування рівнобіжних систем цінностей, посилення схильності до негативних оцінок оточуючих, розбіжність між рівнем соціальних прагнень і низького соціального статусу, суперечність між посиленням орієнтації на самостійність і залежність від батьків.

Як показали дослідження, що здійснив вчений Леннард, на процес соціалізації суттєво впливає форма комунікації, прийнята в сім'ї: внутрішня й зовнішня. Зовнішня – спрямована на розвиток контактів і інтересів до зовнішнього світу. Орієнтація на обговорення власних проблем і відчуттів - приклад внутрішньої комунікації. Леннард підтверджував, що такий засіб комунікації супроводжується вторгненням батьків в особисте життя дітей і перешкоджає розвитку їхньої самосвідомості і здатності до самоконтролю.

Винятково важливим агентом соціалізації є школа. У школі виробляються уявлення про суспільні цінності. Смельзер відзначає, що американські школярі завчають напам'ять клятву вірності ще не розуміючи її змісту, ідеї патріотизму прищеплюються їм ще до того, як вони зможуть піддати їх сумніву. У такий спосіб здійснюється виховання майбутніх

благовидних громадян. У школі діти вперше вчаться працювати в колективі, співвідносити свої потреби з інтересами інших дітей, виробляють навички підпорядкування старшим за статусом, навіть якщо ці «старші» їхні товариші. Таким чином, як відзначає дослідник Пареліус, школа є суспільством у мініатюрі.

Отже, завдяки соціалізації людина залучається до соціального життя, одержує і змінює свій соціальний статус і соціальну роль. В результаті соціалізації людина з біологічної істоти поступово перетворюється в істоту соціальну, здатну жити і діяти в суспільстві. Соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормального функціонування, наступності його розвитку.

4. Соціальна активність особистості

Однією з найбільш поширених форм активності особистості виступає її *соціальна активність*, тобто спосіб існування і розвитку особистості як суб'єкта суспільного життя, заснований на її свідомому і несвідомому прагненні до зміни соціальних умов і формуванню власних якостей (здібностей, установок, ціннісних орієнтацій). Передумовою свідомої соціальної активності виступає усвідомлений вибір особистістю можливостей своєї участі в суспільному житті. Кожна особистість спочатку визначає характер своєї участі в суспільному житті, міру (ступінь) інтенсивності своєї діяльності, а вже потім займає ту чи іншу соціальну позицію. Вибір особистістю активної життєвої позиції обумовлений причинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Іноді вона змушена вести себе активно, щоб зберегти рівновагу з навколишнім середовищем.

Соціальна активність не є єдиною формою розвитку особистості як суспільного суб'єкта. Їй протистоїть, як відомо, соціальна пасивність і апатія, породжувані кризовими явищами в суспільстві, зростанням відчуження, екзистенціальним вакуумом.

Будучи об'єктом суспільних відносин, особистість разом з тим є і їх активним суб'єктом, здатним змінювати середовище свого існування і самого себе.

У відповідності з основними сферами життя суспільства соціальну активність можна поділити на три основні види: трудову (виробничу), суспільно-політичну і соціальну активність в області духовного життя. Кожен з цих видів соціальної активності, у свою чергу, може бути поділений на інші види.

Так, *виробничо-трудова активність* включає в себе: безпосередньо трудову активність, що виражається у відношенні людини до своїх трудових, службових обов'язків; активність в управлінні та керівництві господарською діяльністю. Трудова соціальна активність - це міра реально-практичної зміни людьми матеріального світу. Вона виступає в якості основи розвитку, самоствердження особистості, функціонування і розвитку суспільства.

Другим найважливішим видом соціальної активності є *суспільно-політична соціальна активність* - захід, що виражає ступінь участі особистості в перетворенні політичних відносин, інститутів, установ. Специфіка цього виду соціальної активності обумовлюється тим, що в системі політичних відносин особистість функціонує не як працівник розумової або фізичної праці, міста чи села, а у своїй політичній якості.

Суттєвою особливістю трудової та суспільно-політичної соціальної активності є те, що вони безпосередньо спрямовані на фізичну зміну світу. Це меншою мірою характерно для *науково-пізнавальної соціальної активності*, яка проявляється в ідеальному відтворенні особистістю світу і його окремих проявів, у придбанні знань про світ.

Соціальна активність закономірно виступає одним із джерел духовного розвитку людини. Іншими словами, особистість у системі соціальних відносин є не тільки об'єктом цього складного феномена, але і суб'єктом, активним учасником процесу самовдосконалення.

Соціальну активність особистості можна розглядати у двох основних аспектах. Перший аспект передбачає розгляд її як властивості особистості, обумовленого в першу чергу її природними даними і посиленого якостями, які формуються в процесі виховання, освіти, навчання та практичної діяльності. З цієї точки зору *соціальна активність як значущий результат соціального розвитку* являє собою соціальну якість особистості, що відбиває ставлення людини до соціального середовища, до соціального досвіду і здатності самостійно вирішувати проблеми соціалізації як свої, так і інших, за допомогою надання їм допомоги. Другий аспект виходить з розуміння активності як деякої конкретної міри діяльності. Соціальна активність - це ступінь, міра включеності особистості в систему суспільних відносин, показник її участі у всіх видах громадської діяльності.

Важливими ознаками соціальної активності особистості є сильне, стале прагнення впливати на соціальні процеси та дієва участь у суспільних справах, прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи.

Процеси оновлення та розвитку суспільства неможливі, якщо до них не залучити основну масу населення, якщо соціальна активність має низький рівень, якщо відсутній розвиток її нових нетрадиційних форм. Однак ця потреба суспільства нині не задовольняється. Існує суперечність між необхідністю розвитку творчої активності та реальним станом активності мас, між цією потребою та деструктивними, негативними і дестабілізуючими факторами прояву активності.

Більше того, сучасні дослідники соціально-економічних процесів запровадили нове поняття «соціальне виключення» (social exclusion), яке відображає явище, що істотно перешкоджає розвитку соціальної активності. Безробіття та «нова бідність», що притаманні як промислово розвинутим світу, так і посткомуністичним країнам (хоч і різною мірою), а також соціальні наслідки глобалізації сприяють поширенню такого явища, як «соціальне виключення». Перш за все це поняття стосується тривалого безробіття, некваліфікованої праці та статусу емігрантів.